

УДК 81'374.7:159.953.5

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ПРИНЦИПИ УКЛАДАННЯ СЛОВНИКА-АКТИВАТОРА

Таран С.О., асистент кафедри
комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті розглянуто основні лексикографічні принципи укладання словника-активатора. Автором статті подано визначення словника-активатора як лексикографічного джерела. Детально розглянуто та встановлено основоположні принципи укладання словника будь-якого типу. Окрему увагу приділено різним підходам до визначення універсальних принципів укладання лексикографічних джерел. На основі розглянутих підходів виокремлено найбільш коректні для застосування при розробці словника-активатора.

Ключові слова: лексикографія, лексикографічні принципи, словник-активатор.

В статье рассматриваются главные лексикографические принципы составления словаря-активатора. Автором статьи подано определение словаря-активатора как лексикографического источника. Детально рассмотрено и определено основополагающие принципы составления словаря любого типа. Отдельное внимание сосредоточено на разных подходах к определению универсальности принципов составления лексикографической работы. На основе рассматриваемых подходов выделено наиболее корректные для применения при разработке словаря-активатора.

Ключевые слова: лексикография, лексикографические принципы, словарь-активатор.

Taran S.O. LEXICOGRAPHIC PRINCIPLES OF COMPILING A DICTIONARY-ACTIVATOR

This article overviews the basic lexicographic principles of compiling a dictionary-activator. The author of the article elucidates the definition of the dictionary-activator as a type of lexicographic source. The guiding principles of compiling any type of dictionary are analyzed in detail. Different approaches to distinguishing of universal compilation principles are paid a special attention to. Based on stated approaches the most appropriate principles of compiling a dictionary-activator are pointed out.

Key words: lexicography, lexicographic principles, dictionary-activator.

Постановка проблеми. В умовах масової комп'ютеризації, а також у період поширення міжнародних зв'язків, багатодисциплінарності та міждисциплінарності, сучасна лексикографія набуває великого значення, удосконалюються традиційні лексикографічні комплекси, створюються нові типи словників та технології їх укладання. Враховуючи вище зазначене, вважаємо за необхідне конкретизувати або спростувати уже існуючі принципи укладання лексикографічної статті, які застосовуються у процесі розробки словника-активатора.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Незважаючи на значний досвід укладання словників, лексикографічна робота вимагає нових підходів. При формуванні принципів лексикографічної роботи українські вчені акцентували увагу на окремих аспектах, що на їхню думку повніше відображає сутність досліджуваного явища. Так Драбовська В. А. [7] зосередилася на лінгвокультурі США, Гордієнко О. В. [5] – на генезі канадської лексикографії, Лісна М. І. [11] – на явищі безеквівалентності, Іванова О.В. [9] – на дидактичному аспекті лексикографії. Опис етапів роботи над укладанням словника знаходимо у класичних працях: Ю. Д. Апресяна [1], В. В. Виноградова [4], В. В. Дубічинського [8], Ю. М. Караулова [10], В. В. Морковкіна [12], S. Landau [14], та ін. Проте недостатню увагу приділено принципам формування лексикографічної статті словника-активатора.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання ґрунтовної галузевої освіти стоїть особливо гостро для багатьох галузей. Така ґрунтовність забез-

печується не лише якісними професійними знаннями, а й можливістю їх поширення засобами тієї мови, яка вважатися на даний момент міжнародною та універсальною. При вивченні мови ключову роль посідають лексикографічні джерела. Сучасні словники мають на меті не просто ознайомити реципієнта зі словом, а й актуалізувати відповідні знання, пов'язані з поданим словом, що у свою чергу відображається на структуризації словникової статті словника-активатора.

Мета статті. Головною метою роботи є визначення основних принципів структуризації словникової статті словника-активатора. Вважаємо за необхідне провести аналіз уже існуючих принципів укладання статті, підтверджуючи чи спростовуючи їхню доцільність при роботі зі словником-активатором.

Виклад основного матеріалу. Реалізація принципів універсальності у лексикографічній роботі зумовлена постійним оптимальним та точним описом лексики. Проте урізноманітнення типології словників орієнтоване не лише на оновлення лексичного матеріалу, а й на способи його представлення у словнику та цілі подальшого практичного застосування укладеної лексикографічної роботи. На межі перетину різних цілей (дидактичної та лінгвокультурологічної) виник новий тип словника – активатор. Словником-активатором (далі СА) вважаємо такий тип словника, який формує та актуалізує мовні та мовленнєві навички, концептуально укомпільовуючи тематично пов'язану лексику та презентуючи її за допомогою мовних та позамовних засобів. Яскравим прикладом СА є *Longman Language Activator*, який допомагає моделювати мов-

ну та мовленнєву компетенцію на рівні носія мови, спираючись на механізм самостійного вивчення матеріалу.

Принцип універсальності покладений в основу багатьох лексикографічних робіт, проте водночас він залишається одним із найважливіших для реалізації. Серед інших принципів укладання словників більшість лексикографів виділяє п'ять основних, що є універсальними для будь-якого типу словника:

1. *принцип послідовності лексикографічних творів*, що дає змогу опиратися на вже існуючі джерела та лексикографічні традиції;

2. *принцип суб'єктивізму*, за допомогою якого укладач розв'язує завдання, неможливі з традиційного погляду, а також застосовує індивідуальний підхід у процесі розробки словника, що дозволяє створити якісно новий продукт;

3. *принцип прагматизму*, що визначається спрямованістю на фінального реципієнта розробленого продукту, тобто на читача. За цим принципом визначається корисність та практичність отриманої лексикографічної роботи;

4. *принцип нормативності у відборі та подачі лексики*, який поєднується із принципом суб'єктивізму, оскільки діалектичність мови унеможлиблює повноцінний опис єдиної норми;

5. *принцип теоретичної та практичної багатоплановості лексикографічних творів*, який частково корелює із принципом універсальності в аспекті неможливості цілковитої своєї реалізації [8, с. 50-52].

Ураховуючи класичність цих принципів, варто зазначити і їхню частковість, тому виникають й альтернативні підходи до виокремлення найважливіших принципів при укладанні словника. До прикладу, у дисертації Д. М. Ареф "Принципи створення українсько-роско-арабського словаря лингвистических терминов для иракских филологов-русистов" [2] автор виокремлює 4 базові принципи укладання словників, а також шляхи їхньої реалізації. До цих принципів належать такі:

1. *принцип мінімізації словника*, реалізація якого залежить від коректного добору лексичного мінімуму, розрізнення активності/пасивності лексики та абсолютних синонімів чи/та еквівалентів у мові перекладу (за потреби);

2. *принцип урахування порівняльної характеристики фонетичного складу*, що забезпечується якісним аналізом фонетичних процесів та явищ, які присутні або відсутні у мові, що дає змогу глибшого розуміння та сприймання мови;

3. *принцип розмежування можливих співвідношень між терміносистемами*, який стосується більше перекладацького аспекту при укладанні словника, оскільки зосереджує увагу укладача на пошукові лакун та засобів їхнього пояснення;

4. *принцип оптимальності мовного вираження* ґрунтується на забезпеченні аналогій для кращого сприйняття та запам'ятовування читачем слова на позначення описуваного явища.

Принципи, виокремлені Д. М. Арефом, не є універсальними, оскільки були запропоновані ученим у процесі розробки термінологічного словника, відповідно не можуть охоплювати всю типологію лексикографічних робіт.

Частковий та не універсальний характер існуючих принципів укладання словників стимулює науковців до подальшого пошуку нових підходів до лексикографічної роботи. Одним із таких новаторських підходів дотримується український науковець Бобкова Т.В. [3], об'єктом дослідження якої є укладання корпусних електронних словників. У рамках свого дослідження учений виокремила такі принципи:

1. *принцип емпіричності*, який передбачає перевагу емпіричного підходу над раціоналістичним, тобто можливості індуктивного опису та спостереження мовних даних без суб'єктивної участі укладача, який покладається на свою інтуїцію;

2. *із принципу автентичності текстів* впливає важливість добору лише природно-мовних текстів, створених у реальних умовах;

3. *принцип лексикографічного корпусу текстів* відповідає згаданому раніше принципу послідовних лексикографічних творів;

4. *принцип дослідження функціонування мови*, керуючись яким укладач повинен спочатку дослідити „поведінку лексичної одиниці в контексті”, її значення, сполучуваність та стильову характеристику;

5. *принцип лінгвістичного опису*, який передбачає опис способів вираження зв'язків між словами однієї мовної групи в різних контекстах;

6. *принцип дослідження кількісних моделей*, що підкреслює важливість як якісного, так і кількісного аналізу лексичного матеріалу;

7. *принцип функціонального структуралізму* пояснює необхідність значного об'єму текстового матеріалу для вивчення значення лексичних одиниць;

8. *принцип дослідження колокацій як основної одиниці корпусного аналізу* стосується виключно корпусних словників та корпусів текстів, тому одразу вважаємо його неприйнятним для СА.

Беззаперечним є те, що основоположними принципами при укладанні / створенні словника будь-якого типу, за П. М. Денисовим, можна також уважати: 1) принцип відносності та орієнтованості на адресата; 2) принцип стандартності; 3) принцип економії; 4) принцип простоти; 5) принцип повноти 6) принцип ефективності; 7) принцип семантичної ступінчастості опису інформації [6, с. 207].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Проаналізувавши різні підходи учених щодо принципів узагальнення словникових відомостей, підведемо висновки. На сьогодні існує низка підходів до виокремлення універсальних принципів лексикографування, серед яких найбільш оптимальними (відповідно до вище викладеного визначення та особливостей СА) вважаємо такі: 1) принцип прагматизму; 2) принцип оптимальності мовного вираження; 3) принцип автентичності текстів; 4) принцип дослідження функціонування мови. Усі вище зазначені принципи вважаємо важливими для укладання СА за рахунок його особливостей: високої дидактичності та орієнтованості на читача.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Апресян Ю. Д. Толковый словарь нового типа как основа серии словарей / Ю. Д. Апресян // Современное состояние и тенденции развития отечественной лексикографии. – М. : Русский язык, 1988. – С. 14–16.
2. Ареф Д. М. Принципы создания учебного русско-арабского словаря лингвистических терминов для иракских филологов-русистов : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Ареф Джасим Муна. – Воронеж, 2007. – 292 с.
3. Бобкова Т. В. Концептуальні засади укладання корпусних словників / Т. В. Бобкова // Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. – 2015. – С. 21–30.
4. Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография / Виктор Владимирович Виноградов. – М.: Наука, 1977 – С. 118–161.
5. Гордієнко О. В. Генеза Канадської англомовної лексикографії в етнолінгвістичному аспекті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.04 "германські мови" / Гордієнко Олена Вячеславівна – Одеса, 2010. – 24 с.
6. Денисов П. Н. Лексика русского языка и принципы ее описания / Петр Никитич Денисов. – М. : Русский язык, 1980. – 253 с.
7. Драбовська В. А. Загальні принципи створення моделі нового тлумачного лінгвокультурологічного словника американського варіанта англійської мови / В. А. Драбовська // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Філологічна. - 2011. - Вип. 20. - С. 229-236. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2011_20_34.
8. Дубичинский В. В. Лексикография русского языка: учеб. пособ. / В. В. Дубичинский – М.: Наука: Флинта, 2008. – 432 с.
9. Іванова О. В. Основи укладання галузевих глосаріїв: підручник / Оксана Вікторівна Іванова. – Київ: ЦП "Компринт", 2017. – 246 с.
10. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Юрий Николаевич Караулов. – М. : Наука, 1981. – 366 с.
11. Лісна М. І. Способи передавання безеквівалентних значень у двомовних словниках / М. І. Лісна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Філологія. – 2013. – № 1080, вип. 69. – С. 253-256. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhfIFL_2013_1080_69_53
12. Морковкин В. В. Типология типологических словарей / В. В. Морковкин // Vocabulum et vocabularium. – Харьков : Изд-во Харьковского ун-та, 1994. – Вып. 1 – С. 13–23.
13. Павлова О. І. Основи термінознавства: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. І. Павлова. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 200 с.
14. Landau S. I. Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography / Sidney I. Landau. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 370 p.